

kātū'l-evliyā, s. 494-495, 497-499, 504, 509). Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin Şeyh Şehâbeddin'in bir diğer halifesi Ebû Bekir Kutbüddin Muhammed b. Ahmed el-Kastallânî'den de (ö. 686/1287) hırkası vardır (a.g.e., s. 506). Kutbüddin el-Kastallânî ile devam eden silsileden Murtazâ ez-Zebîdî de hırka giydiğini belirtmektedir (*İthâfû'l-aşfiyâ*, s. 208-209). Ünlü seyyah İbn Battûta, Sühreverdîyye hırkasını İsfahan'da Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin bir başka halifesi Şehâbeddin Ali er-Recâ ile devam eden silsileden 14 Cemâziyelâhîr 727 (7 Mayıs 1327) tarihinde Şeyh Kutbüddin Hüseyin b. Şemseddin Muhammed'in elinden giymiştir (*Tuhfetü'n-nüzzâr*, I, 221). Sühreverdîyye'nin Afganistan'da etkisinin devam ettiği (*DİA*, I, 403), Hindistan'ın Keşmir gibi bazı bölgelerinde müntesipleri bulunduğu (*DİA*, XXV, 327-328), bazı Ortadoğu ülkelerinde ortadan kaybolmakla birlikte Irak'ta varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Sühreverdîyye'de Ebû'n-Necîb es-Sühreverdî'nin müridlerin uyması gereken kullardan bahseden eseri *Âdâbü'l-mürîdîn*'i, Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin Sünî tasavvuf esaslarını anlattığı *Avârifü'l-ma'ârif*i ile Ehl-i sünnet akaidini kaydettiği *İ'lâmü'l-hüdâ* ve *âkîdetü erbâbi't-tûkâ* isimli eserleri, Ebû Ca'fer İmâdüddin Muhammed b. Ömer es-Sühreverdî'nin *Zâdü'l-müsâfir* ve *edebü'l-hâdîr* adlı eseri tarikatın âdâbı ve erkânı için temel kaynaklardır. Özellikle *Avârifü'l-ma'ârif*'in okunması ve okutulması için icâzet alınması gelenek olmuştur. Bu sayede tarihatta Sünî çizgi büyük ölçüde bozulmadan devam ettirilmiş, mensupları Hindu, Budist vb. dinlerin tesirlerinden korunabilmiştir. Sühreverdîyye şeyhleri tasavvuf-ta dünya nimetleri ve imkânlarına hiç sahip olmama ya da sahip olup sevgisini gö-nüle sokmama şeklinde anlaşılan zühhd prensibinden genellikle ikincisini benimsemiş, bu çerçevede zenginliğe karşı çıkmadıkları gibi makam-mevki sahipleriyle de yakın ilişki kurmuşlardır. Ancak bu anlayışları sebebiyle Hindistan'da Çiştîyye mensupları tarafından ciddi şekilde eleştirilmişlerdir.

Sühreverdîyye tarikatında zikir, oturma (kuûdî) ve sesli (cehrî / celf) olarak kelime-i tevhid çekmekten ibarettir. Bazı istisnalar dışında semâ uygulaması yoktur. Devranî zikre önem verildiği ve tarikatın esası haline getirildiği şeklindeki tesbit (*DİA*, IX, 248) Zeyniyye-Vefâiyye kolu dışında doğru değildir. Sühreverdîyye şeyhlerinden Ebû'l-Mehâsin Cemâleddin Yûsuf

b. Abdullah el-Kûrânî el-Acemî, Harîrîzâde'nin *Tibyân*'da kaydettiği *Reyhânâtü'l-kulûb fi't-tevaşşul ile'l-mahbûb* adlı eserinde zikrin yapılış şekli ve âdâbı üzerinde durmuştur. Buna göre mürid bütün gün-nahlarına tövbe ettikten sonra abdestli halde temiz ve tercihen karanlık bir odada kibleye dönük bir şekilde bağdaş kurup oturur. Ellerini uylukları üzerine koyup gözlerini yumarak kendisini şeyhinin huzurunda hayal eder ve onun himmetini ister. Sonra kalbiyle ism-i celâli (Allah) zikretmeye başlar. Ardından diliyle kelime-i tevhid zikrine geçer. Kelime-i tevhid zikrinin yapılış şekli bazı Sühreverdî şeyhleri tarafından şu şekilde tarif edilmiştir: Müridin başı kalbi üzerine eğik bir vaziyette iken zikre "lâ" sözüyle başlar ve başını hızlı bir şekilde sol omuzuna doğru kaldırır. Baş sol omuz üzerinde iken "lâ ilâhe" kısmı bitmiş olur. Ara vermeden başını tekrar hızlıca kaline doğru indirir ve tam kalbi üzerine geldiğinde vurgulu bir şekilde "illallah" der. Bu arada kalbinden Allah'ın dışındaki her şeyi atmaya niyet eder. Kelime-i tevhid kaline nakşoluncaya kadar farz ve sünnet namazlar dışında gün boyu bu zikirle meşgul olur. Ayrıca namazlardan sonra, gece ve gündüzün belli vakitlerinde okunacak dualar, her aya mahsus zikirler ve dualar vardır. Şehâbeddin es-Sühreverdî her ölüm yıl dönümünde törenlerle anılır. Hindistan Sühreverdîleri genellikle sabah namazından sonra Allah'ın doksan dokuz ismi ile Hz. Peygamber'in doksan dokuz ismini okurlar.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülhak ed-Dihlevî, *Ahbarü'l-ahyâr* (trc. Sübhan Mahmûd – Muhammed Fâzıl), Delhi 1414/1994, tür.yer.; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 446-447; İbnü'l-Fuâtî, *el-Havâdişü'l-câmi'a* (nşr. Mehdi en-Necm), Beyrut 1424/2003, s. 72, 231; Abdurrahman Ebû'l-Ferec el-Vâstî, *Tabakâtü hırkatî's-süfiyye*, Kahire 1305, s. 49, 58-61; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 631-640*, s. 98; a.mlf., *A'lâmü'n-nûbelâ*, XXII, 375; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, Bulak 1299, II, 216; İbn Battûta, *Tuhfetü'n-nüzzâr*, I, 221-222; II, 451-452, 544-545; Cüneyd-i Şîrâzî, *Şeddü'l-izâr* (nşr. Muhammed-i Kazvînî – İkbâl-i Âştiyânî), Tahrân 1328 hş., s. 176, 236, 352-353, 392, 394-395, 415, 419, 444, 461-462; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtü'l-evliyâ* (nşr. Nûreddin Şerîbe), Beyrut 1406/1986, s. 262-265, 494-495, 497-499, 504, 506, 509; Câmî, *Nefehât*, s. 417-418, 472-475, 480-482, 504, 588; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 560-561; Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 281, vr. 129^b-132^a; Zebîdî, *İkd*, s. 41-42, 61, 68-69, 75, 87; a.mlf., *İthâfû'l-aşfiyâ*, s. 202, 206-209, 244; Rızâ Kuli Han Hidâyet, *Tezkire-i Riyâzû'l-İlâfîn*, Tahrân 1305 hş., s. 65; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 108^b-109^a; II, vr. 148^b-160^a; III, vr. 264^{a-b}; L. Rinn, *Marabouts et Khouan: étude sur l'Islam en Algérie*, Alger 1884, s. 202-210; Hocazâde Ahmed Hilmi, *Hadikatü'l-evliyâ'dan Silsile-i Meşâyih-i*

Sühreverdîyye ve Kübreviyye, İstanbul 1318, s. 4-34; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz), İstanbul 2006, I, 143, 283-288, 311; Ma'sum Ali Şah, *Tarâ'ik*, II, 355-356; J. S. Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 14, 20, 22, 29, 32-37, 39, 64-66, 233; R. A. Nicholson, "Pîr Jamal", *A Volume of Oriental Studies Presented to Edward G. Browne* (ed. T. W. Arnold – R. A. Nicholson), Amsterdam 1973, s. 364; Khaliq Ahmad Nizami, *Some Aspects of Religion and Politics in India during the Thirteenth Century*, Delhi 1978, s. 177-178, 220-229; Beşîr Hüseyin Nâzım, *Evliyâ-yı Multân*, Lahor 1985, s. 12-52; Muhammad Muzammil Haq, *Some Aspects of the Principal Sufi Orders in India*, Dhaka 1985, s. 78-95; S. A. A. Rizvi, *A History of Sufism in India*, New Delhi 1986, I, 190-226; a.mlf., "Jaunpûr", *DİA*, XXIII, 578; Âişe Yûsuf el-Mennâi, *Ebû Hafs 'Ömer es-Sühreverdî*, Devha 1412/1991, s. 28-49; Gulâm Server Lâhûrî, *Hz. zînetü'l-aşfiyâ* (trc. M. Zahîrûddin Batî), Lahor 1994, II, tür.yer.; A. Knysh, *Islamic Mysticism: A Short History*, Leiden 2000, s. 192-207; Reşat Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, İstanbul 2003, tür.yer.; a.mlf., "Necîbüddin b. Büzgaş", *DİA*, XXXII, 489-490; Kamer-ul Huda, *Şihâbeddin Ömer Sühreverdî: Hayatı, Eserleri, Tarikatı* (trc. Tahir Uluç), İstanbul 2004, tür.yer.; Bo Utas, "Notes on Afghan Sufi Orders and Khanagahs", *Afghanistan Journal*, VII/2 (1980), s. 60-67; İqtidar Husain Siddiqui, "Resurgence of the Suhrawardi Silsila during the Lodi Period (1451-1576 AD)", *Pakistan Journal of History and Culture*, VI/2, Islamabad 1985, s. 53-61; A. Rehmani, "Soharwardia Preaching in Sindh and Multan", *Journal of the Research Society of Pakistan*, XXXIV Lahore 1997, s. 39-48; A. Bigelow, "The Sufi Practice of Friendship, the Suhrawardi Tariqa and the Development of a Middle Road", *Jusûr: The UCLA Journal of Middle Eastern Studies*, XV, Los Angeles 1999, s. 14-49; F. Sobieroj, "Suhrawardiyya", *EP* (İng.), IX, 784-786; Nihat Azamat, "Âdîliyye", *DİA*, I, 384; a.mlf., "Buhâriyye", a.e., VI, 377; a.mlf., "Bülbül Şah", a.e., VI, 486-487; Mehmet Saray, "Afganistan", a.e., I, 403; Hamid Algar, "Bahâeddin Zekerîyyâ", a.e., IV, 462-463; a.mlf., "Hâlid el-Bağdâdî", a.e., XV, 284; Zehrâ Tâhirî Hakikî, "Celâliyye", a.e., VII, 258-259; a.mlf., "Hâksâriyye", a.e., XV, 208-209; Süleyman Uludağ, "Devran", a.e., IX, 248; a.mlf., "Kâşânî, Abdurrezzâk", a.e., XXV, 5; Orhan Bilgin, "Fahreddîn-i Irâkî", a.e., XII, 84-85; Mustafa Bahadıröğlu, "İbrâhim Zâhid-i Geylânî", a.e., XXI, 360; Tahsin Yazıcı, "İmâd-i Fakih", a.e., XXII, 168; Abdülhamit Birışık – Khalid Zafarullah Daudi, "Keşmîrî", a.e., XXV, 327-328.

REŞAT ÖNGÖREN

SÜKEYNE bint HÜSEYİN

(سكينة بنت الحسين)

Sükeyne bint el-Hüseyn b. Ali
b. Ebî Tâlib el-Kureşîyye
(ö. 117/735)

Hz. Hüseyin'in küçük kızı.

Yetmiş yaşında vefat ettiğine dair bildirilen hareketle 47 (667) yılında doğduğu söylenebilir. Annesi Rebâb bint İmrûülkays el-Kelbiyye'dir. Asıl adı Âmine (Ümeyme ve-

ya Emîne) olup annesi küçüklüğünde kendisine Sükeyne (Sekîne) lakabını takmıştır. Çocukluk dönemini Medine'de geçiren, ilim ve edep bakımından seçkin bir ortamda yetişen Sükeyne ilk dinî bilgileri başta babası ve annesi olmak üzere yakın çevresinden aldı. Çocukluk yıllarının sonlarına doğru ailesinin yaşadığı üzücü olaylara şahit oldu ve Yezîd'e biat etmeyen babası Hz. Hüseyin ile birlikte Mekke'ye gitti (28 Receb 60 / 4 Mayıs 680). Mekke'de birkaç ay kaldıktan sonra ailesiyle beraber Kûfe'ye hareket etti. 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde vuku bulan Kerbelâ Vak'ası'nın ardından esir alınarak önce Kûfe'ye, daha sonra Dimaşk'a Yezîd b. Muâviye'nin yanına götürüldü. Taberî, Sükeyne'nin bu sırada küçük bir kız olduğunu kaydederken (*Târîh*, V, 351) Zehebî amcasının oğlu Abdullah b. Hasan el-Ekber ile nişanlandığını, ancak evlilik gerçekleşmeden Abdullah'ın Kerbelâ'da şehid edildiğini söyler (*A'lâmü'n-nübelâ*, V, 262). Sükeyne ve beraberindekiler Dimaşk'ta birkaç gün tutularak bir muhafız birliği refakatinde Medine'ye gönderildi. Sükeyne, annesiyle birlikte Mescid-i Nebevî'nin yakınındaki evlerine yerleşip burada yaşamaya başladı. Annesi Kerbelâ Vak'ası'ndan yaklaşık bir yıl sonra üzüntüsünden vefat etti. Sükeyne bir ara halası Seyyide Zeyneb bint Ali ile birlikte Mısır'a gitti, onun Mısır'da 65'te (684) vefatının ardından tekrar Medine'ye döndü.

Sükeyne'nin bundan sonraki hayatı kaynaklarda genellikle yaptığı evlilikler ve toplumdaki konumu çerçevesinde ele alınırken bazan birbiriyle çelişen rivayetlere yer verilir. Sükeyne ilk evliliğini, Hicaz'da halifelikliğini ilân eden Abdullah b. Zübeyr'in cesareti ve yakışıklılığıyla meşhur olan küçük kardeşi Mus'ab b. Zübeyr ile yaptı (67/686); bu evlilikten annesinin ismini verdiği bir kızı oldu. Mus'ab'ın Cemâziyelevvel 72'de (Ekim 691) Abdülmelik b. Mervân'a karşı yaptığı mücadelede öldürülmesinin ardından Medine'ye döndü. Daha sonra Abdullah b. Osman el-Hizâmî ile evlendi. Abdullah'ın babası Osman b. Abdullah b. Hakîm b. Hizâm, Mekke'de Kureys'in ileri gelenlerinden olup Abdullah b. Zübeyr ile birlikte Yezîd'e karşı mücadele vermişti. Sükeyne'nin bu evlilikten Kureyn lakaplı Osman, Hakîm ve Rebîha adlı çocukları dünyaya geldi (Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, s. 233). Sükeyne, Abdullah b. Osman'ın vefatından sonra Asbağ b. Abdülazîz b. Mervân ile nikâhlandıysa da aralarında zıfaf gerçekleşmedi. Ardından İbrâhim b. Abdurrahman b. Avf ile nişanlandığı veya

kısa bir süre evli kaldığı, Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervân'ın, Medine Valisi Hişâm b. İsmâil'e emir vererek bu evliliği sona erdirdiği rivayet edilmektedir (Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 372; Uyar, s. 94). Abdülmelik'in Sükeyne tarafından kabul edilmeyen evlilik teklifinin (Belâzûrî, II, 416) bu olayla ilgili olması kuvvetle muhtemeldir. Sükeyne daha sonra Hz. Osman'ın torunu Zeyd b. Ömer ile evlendi. Onun evlilik için ileri sürdüğü, o döneme göre ilginç olan şartlar arasında Zeyd'in başkısıyla evlenmemesi ve Sükeyne'nin malî ve sosyal konularda serbest hareket etmesi, isteğiyle görüşmesi gibi maddeler bulunuyordu (Medâinî, I, 66-67; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, XVI, 102, 104; Âişe Abdurrahman, s. 137-138). Sükeyne'nin bu evliliğinin ne kadar sürdüğü belli değildir ve bundan sonraki hayatı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi yer almamaktadır. 5 Rebîülevvel 117'de (4 Nisan 735) Medine'de vefat eden Sükeyne, Cennetü'l-bakî'a defnedildi.

Kaynaklarda zamanının en dikkate değer kadınlarından olan Sükeyne'nin duygulu, asalet sahibi ve zeki olduğuna vurgu yapılır. Sosyal hayattaki yeri kadar evlilikleri ve güzelliğiyle de meşhurdur. Onun Hz. Peygamber'in soyundan olması ve Kerbelâ Vak'ası'nı yaşaması Şii kaynaklarında kendisine özel bir önem verilmesine sebep olmuştur. Babasından hadis rivâyet eden ve başta Medine olmak üzere önemli şehir merkezlerinde yaşayan Sükeyne evini ilim ve hadis öğrenimi için halka açmış, yaşadığı her yerde evi şiire olan ilgisi dolayısıyla şairlerin toplandığı, şehrin kültürel hayatına yön veren bir mekân haline gelmiştir. Özellikle üst tabakadaki kadınlarla çeşitli meclislerde bir araya gelmekten hoşlanırdı. Bazı kaynaklarda kendisinin şair olduğuna dair bilgiler mevcutsa da bir iki beyit dışında şiiri bilinmemektedir. Sükeyne daha çok şiir eleştirileriyle meşhur olmuş, Cerîr b. Atıyye, Ferezdak, Küseyyir, Cemîl, Nusayb b. Rebâh ve Ehvas gibi ünlü şairlerin atışmalarında hakemlik yapmıştır. Dönemin şairleri Sükeyne'nin şiir bilgisine güvenir, kendisine şiirlerini takdir edip tenkitlerini almak ister ve eleştirileri doğrultusunda şiirlerini düzeltirlerdi. Sükeyne aynı zamanda şairleri cömert bir şekilde ödüllendirirdi. Onun, kendisi görürmeden şairleri görebileceği bir şekilde oturma düzeni oluşturularak şiir okuttuğu ve şiir sahibine yüklüce para verdiği rivayet edilir (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, XVI, 108). Sükeyne'nin mûsikîyle de ilgilendiği belirtilir. Zamanının en ünlü mersiyehanı

olan Ubeydullah b. Süreyc hayatının bir döneminde Sükeyne'nin himayesine girmişti.

Sükeyne ismi başta Ehl-i beyt olmak üzere müslümanların kızlarına sıkça verdikleri adlar arasında yer alır. Çeşitli yerlerde Sükeyne adına inşa edilen cami ve mescidlerin yanında kabrinin bulunduğu türbe ve makam şeklinde pek çok yapıya rastlanır. Bunların en meşhurları Dimaşk'ta ve Kahire'de bulunmaktadır. Ayrıca Kûfe Mescidi yakınlarında ve İstanbul'da Sünbül Efendi Camii'nde Sükeyne'ye isnat edilen makamlar vardır. Kahire'de Seyyide Nefise Camii'nin yanında yer alan, Emîr Abdurrahman Kethüdâ zamanında 1173'te (1759) yaptırılan Sükeyne el-Kübrâ Mescidi / Türbesi, Sükeyne bint Hüseyin'e ait olmayıp Ali Zeynelâbidin'in kuzenine aittir. Fakat üç kapısının üzerindeki kitâbelerde Hüseyin'in kızı Sükeyne'ye ait olduğu yazılıdır (M. Ebû'l-Amâyim, s. 337). Kahire'de Cemâziyelevvel ayında Sükeyne'nin doğum günü münasebetiyle kutlamalar yapılır.

BİBLİYOGRAFYA :

Medâinî, *el-Mürdifât min Kureys* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn, *Nevâdirü'l-mahtûlât* içinde), Kahire 1370/1951, I, 64-69; İbn Sa'd, *el-Tabakâtü'l-kübrâ: el-Kismü'l-mütemmim* (nşr. Ali M. Ömer), Kahire 1421/2001, X, 440-441; Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, *Nesebü Kureys* (nşr. E. Lévi-Provençal), Kahire 1982, s. 59, 233; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 201, 213-214, 219, 237, 594, 620, 680; Belâzûrî, *Ensâb* (Zekkâr), II, 416-418; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), V, 351, 464-465; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Egânî*, XVI, 89-90, 93-118; XVII, 3-14; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Tezkiretü'l-havâs*, Beyrut 1401/1981, s. 249-251; İbn Hallikân, *İbn Khallikan's Biographical Dictionary* (trc. M. G. de Slane), Paris 1842, I, 581-584; Zehebî, *A'lâmün-nübelâ*, V, 262-263; a.m.f., *Târîhu'l-İslâm: sene 101-120*, s. 372, 381; Kütübî, *'Uyûnü't-tevârih* (nşr. Affî Nâyif Hâtûm), Beyrut 1416/1996, s. 187-188; Âişe Abdurrahman, *Sükeyne bintü'l-Hüseyin*, Beyrut 1406/1985; A. Sanni, "Women Critics in Arabic Literary Tradition with Particular Reference to Sukayna Bint al-Husayn", *BRISMES: Proceedings of the 1991 International Conference in Middle Eastern Studies*, London 1991, s. 358-366; H. Kilpatrick, *Making the Great Book of Songs: Compilation and the Author's Craft in Abû'l-Faraj al-İsbahânî's Kitâb al-aghânî*, London 2003, s. 173-180; M. Ebû'l-Amâyim, *Âşârü'l-Kâhireti'l-İslâmiyye fi'l-'aşri'l-Osmânî* (nşr. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 2003, s. 337-339; Gülgün Uyar, *Ehl-i Beyt: İslâm Tarihinde Ali-Fâtıma Evlâdı*, İstanbul 2004, s. 78, 94-95, 103, 466, 474-475; Jean-Claude Vardet, "Une personnalité féminine du Hicâz au Ier/VIIe siècle: Sukayna, petite-fille de 'Ali", *Arabi-ca*, IV, Leiden 1957, s. 261-287; H. Massé, "Sükeyne", *IA*, XI, 90-92; A. Arazî, "Sukayna bt. al-Husayn", *EP* (İng.), IX, 802-803; Marziyye Muhammedzâde, "Sükeyne bintü'l-Hüseyin", *DMT*, IX, 228.

HİLAL GÖRGÜN